

Miloš KRIVOKAPIC*

LEKSIČKI SLOJEVI U JEZIKU SERDARA I GUVERNADURA RADONJIĆA

Apstrakt: U pismima se nazire „zaostavština” iz starog jezika, kao i djelimičan ruskoslovenski uticaj na posljednja dva guvernadura. Treba ukazati i na neosporan uticaj starocrnogorskih govora na jezik Radonjića, koji u najvećoj mjeri korespondiraju i sa drugim crnogorskim govorima. Nukleus leksičkog fonda pisama Radonjića čine lekseme iz narodnog jezika protkane nanosima iz starog jezika, romanizmima i orijentalizmima. Međutim, romanizmi i orijentalizmi tuđice su samo po svom porijeklu, jer su one, većinom, preuzete iz njihovog govornog idioma, a tamo su one odavno postale neraskidivi segment narodnog jezika.

Gljučne riječi: korpus, leksika, leksički fond, lekseme, orijentalizmi, romanizmi, slovenizmi, narodni jezik, književni jezik, starocrnogorski govori, crnogorski govori

Pisma serdara i guvernadura Radonjića, nastala u osamnaestom i prvim trima decenijama devetnaestog vijeka, pisana su nekaligrafskim brzopisnim tipom ćirilice, narodnim jezikom Njeguša koji se uklapa u starocrnogorske govore. Većina pisama Radonjića pokazuje postojanje korespondencijskog stila, manji broj i prisustvo osobina umjetničkog stila.

Tematika pisama serdara i guvernadura Radonjića usloвила je upotrebu određenih leksema i njihovu učestalost. Sagledavajući leksički fond Radonjića možemo konstatovati da su u njemu najbrojnije lekseme koje su i danas karakteristične za naš savremeni književni jezik. Leksiku u pismima Radonjića čine riječi iz crnogorskog vernekulara i one čine ono jezgro u koje je inkorporirano ne pretjerano veliko „nasljeđe” iz starog jezika, sloveniz-

* Docent na Filozofskom fakultetu u Nikšiću

mi, popriličan broj romanizama i nešto manje od očekivane zastupljenosti orijentalizama.

Jedna od bitnih karakteristika pisama Radonjića jeste upotreba brojnih leksema osobenih za crnogorske govore i slovenizama. Tuđice, koje su u upotrebi u savremenim crnogorskim govorima, čine znatan dio leksičkog fonda ovih pisama. Za jezik Radonjića na leksičkom nivou osoben je autohtoni narodni izraz, a primjese stranih uticaja izražene su ni manje ni više nego što je to slučaj u crnogorskim govorima. I u pismima Radonjića i u crnogorskim govorima tuđice su apsorbivane i zajedno sa narodnim jezikom predstavljaju neraskidivu cjelinu.

U leksikografskoj literaturi postoje različita mišljenja o porijeklu mnogih leksema koje su i danas u upotrebi u našem jeziku. Tako, na primjer, leksemu */amin/* jedni svrstavaju u crkvenoslovenizme (Stijović 1992:140), drugi u grecizme (Stevanović 1983: 7), treći smatraju da je ta leksema hebrejska (Stevanović i dr. 1967:75). Leksemu */galija/* neki tumače kao staroslovenizam (Nikolić 1976:83) neki kao italijanizam (Stevanović i dr. 1967:464), */ocat/* kao staroslovenizam (Đorđić 1975:253) i latinizam (Grujić 2005: 10), */bog/* i */oganj/* su praslovenizmi (Loma 2004:31,37) i staroslovenizmi (Nikolić 1976: 78,96), dok su lekseme */tečenije/*, */oružije/* uvrštene u staroslovenizme (Nikolić 1976:97, 110), crkvenoslovenizme (Stijović 1992:181,217) i srpskoslovenizme (Stevanović 1983: 381,588) i sl.

SLOVENIZMI

Praslovenizmi i staroslovenizmi

U pismima Radonjića bilježimo nerijetko praslovenizme i staroslovenizme, koji su odavno postali dio narodnog jezika. Oni su u jezik pisara ovih pisama ušli preko govornog jezika toga doba, ali i posredstvom tadašnje, prevashodno, crkvene literature. U ovim pismima bilježimo sljedeće praslovenizme i staroslovenizme samo po svom porijeklu, koji su karakteristični za narodne govore: **bog** /prasl./; **vladika** /stsl./; **vrag** /stsl./; **drug** /stsl./; **mudar** /stsl./; **oblast** /stsl./; **oganj** /prasl./; **rat** /stsl./; **sluga** /stsl./; **čeljad** /stsl./ i sl. Za razliku od ovih leksema, inkorporiranih u jezik Radonjića iz njihovog govornog idioma, sljedeće riječi su u njihov vokabular, najvjerojatnije, ušle posredstvom tadašnje literature: **žmaka**, **žmakati** – sramota, sramotiti; **jazba**, **jazbiti se/uzjazbiti se** /stsl./ – rana; ljutnja; **človek** /stsl./; **sveder** /stsl./ – uvijek, svagda, svuda itd.

Rusizmi

Rusizmi, koje registrujemo samo u pismima gubernadura Jovana i Vuka, ni jesu brojni i ni po čemu karakteristični. Oni predstavljaju neposredan uticaj ru-

skog jezika, odnosno školovanja i obrazovanja u Rusiji potonja dva guvernadura. Iako se lekseme **oružije** /stsl./ i **tečenije** /stsl./ tumače kao srpskoslovenizmi (Stevanović 1983:381,588), crkvenoslovenizmi (Stijović 1992:181,217) i staroslovenizmi (Nikolić 1976:97,110), one su u jezik posljednjeg guvernadura Vuka Radonjića, za čija pisma je karakteristična upotreba rusizama, došle, izvjesno je, neposredno iz ruskog jezika. Pored ove dvije lekseme, u pismima posljednja dva guvernadura registrujemo i sljedeće rusizme (Tolstoj 1957:30–120): **gosudar**, **den**, **načalnik**, **nepobedimi**, **prežnji**, **čest**, **černogorski** itd.

TUĐICE

Među tuđicama najbrojnije su lekseme iz italijanskog jezika, zatim iz turskog (ali preko njega i iz arapskog i persijskog), a veoma ih je malo iz latinskog, grčkog i drugih stranih jezika. Stoga je vjerovatno da su latinizmi, nešto grecizama i jedan usamljeni germanizam došli u crnogorske govore, a time i u jezik Radonjića, posredno preko italijanskog (preciznije venecijanskog dijalekta). Posuđenice u pismima Radonjića, kao i kod njihovih savremenika i u crnogorskim narodnim govorima, strane su riječi samo po porijeklu. „Sve su one, dakle, iz narodnih govora, a tamo su ili da popune prazninu u narodnom rječniku ili se javljaju kao zamjene u nedostatku vlastitih riječi za odomaćene pojmove” (Ostojić 2006:69).

ROMANIZMI

Sloj riječi strane provenijencije u pismima Radonjića uglavnom je produkt jakog uticaja dijalekatske baze, dijelom i italijanskog jezika. Kao i slovenizmi, tako su se i tuđice, odavno odomaćile u crnogorskim govorima i postali njihov neodvojiv segment.

Latinizmi i italijanizmi

Priliv posuđenica iz italijanskog jezika, koji je zahvatio govore duž Crnogorskog primorja (Bojović, Luketić, Šekularac 1990:5–9; Musić 1972:40), nije mimoišao ni starocrnogorske govore (Pešikan 1965:166–186). Romanske posuđenice koje su iz latinskog jezika i njegovih derivata prešle u starocrnogorske govore, posredno i neposredno i u jezik Radonjića, prilagodile su se pravilima tog govora.

Latinizmi u ovim pismima nijesu brojni. Oni su u jezik Radonjića ušli posredno preko italijanskog jezika. U pismima Radonjića registrovani su sljedeći latinizmi: /*zabulati*/. Ova leksema potiče od riječi /*bula*/, koja je porijeklom latinizam i ima značenje: dvostrani pečat na poveljama vladara i crkvenih poglavara; sama povelja, papska poslanica (Stevanović i dr. 1967:302). Sa

prefiksom /za/ leksema /bula/ dobija značenje: zatvoriti u koverat, zapečatiti. U crnogorskim govorima nije registrovana leksema /zabulati/, ali „(...) u Konavlima i susjednom hercegovačkom području javlja se romanizam (za)bulati, čije je osnovno značenje istovjetno kao i kod glagola pečatiti i muhurleisati” (Pujić 1982:222). Dakle, ova leksema je u jezik Radonjića došla, vjerovatno, posredstvom komunikacije sa pisarima koji su znali i za leksemu /bula/, ali i za /zabulati/. Tu su i lekseme **Jesus** /lat. Iesus/ – Isus Hristos; **okuriti** /lat. ocurre/ – sukobiti se, desiti se. Musić za ovaj glagol kaže da je u govore Crnogorskog primorja došao od italijanskog glagola *correre, occorrere*, sa značenjem „poći za rukom”. U tim govorima kaže se „nije mu okurilo” ili „okurilo mu je” (Musić 1972:196). Dakle, nije mu pošlo za rukom ili pošlo mu je za rukom. Zatim, **ocat** /lat. acetum/ – sirće; **portik** /lat. porticus, it. portico/ – hodnik, trijem; **sakretar** /lat. secretus/ – sekretar, tajnik; **spenca** /sr. lat. spensa/ – novac, trošak. Musić za leksemu /spenca/ navodi da ima značenje: kupovina na trgu, trošak za kupovinu (Musić 1972:224); **raprezentant** /lat. repraesento/ – predstavnik; **tastamenat** /lat. testamentum/ – testament, oporuka; **frater** /lat. frater/ – katolički kaluđer.

Italijanizmi, iako nijesu karakteristični za današnji književni jezik, neodvojiv su segment crnogorskih govora. Većina italijanizama registrovanih u pismima Radonjića osobena je i za jezik vladike Danila (Mladenović 1973:7–195), Petra Prvog (Ostojić 1976:31–264) i većinu crnogorskih govora. Italijanizmi su najfrekventniji u pismima popa i serdara Vukala i serdara i guvernadura Staniše. U pismima Radonjića registrovani su sljedeći italijanizmi koje su crnogorski narodni govori odavno preuzeli i apsorbovali u svoj leksički korpus: **avizati** /avvisare/ obavijestiti, opomenuti, javiti. „Crnogorci oštroumnog zovu avizan, svemu se može avizat, ali kažu i dovijati” (Medaković 1860:32); **baketa** /bacchetta/ – šiba, šipka, prut. U Crnoj Gori baketa je dugo vremena bila i oznaka glavarstva. Prilikom izbora glavara dobijana je baketa kao simbol vlasti. Prvi zapisani slučaj dobijanja bakete uz glavarstvo zabilježen je prilikom proglašenja za glavara rodonačelnika čevskog bratstva Draškovića Draška Popovića u doba vladike Danila (Drašković 1999:26). „Kao spoljašnji znak opštinskog kapetana (predsjednika opštine) bio je štap ili baketa /od it. bacchetta/” (Musić 1972:129); **banda** /banda/ – strana, kraj; **galija** /galea/ – ratna lađa, starinski brod na vesla i na jedra; Musić ističe da je u govor sjeverozapadne Boke leksema /galija/ došla od ven. galia (Musić 1972:145), a istim putem (preko mletačkog dijalekta) vjerovatno i u jezik Radonjića; **gvardijan** /guardiano/ – čuvar, stražar; U Crnoj Gori, u vrijeme Njegoša, ustanovljena je gvardija i perjanici. Perjanici su bili tjelohranitelji, a gvardija je imala funkciju policije. Međutim, pošto je u doba serdara Staniše Radonjića korišćena leksema /gvardijan/ (više od sedam decenija prije Njegoša)

vjerovatno je imala izvorno značenje stražar, čuvar; **guvernadur** /governatore/ – namjesnik; Musić navodi da je guvernadur: guverner, upravitelj provincije i da ta leksema potiče od ven. *governador*. U ovoj leksemi imamo vencijanski sufiks /-dor/-dora, koji u govoru sjeverozapadne Boke daje refleksе –dur/-dura (Musić 1972: 114,149). Tako je i u jeziku Radonjića i u crnogorskim govorima; **kančalarija/kanzalerija** /cancelleria/ – pisarnica, poslovna prostorija; **kastig, kastigati** /ven. castigo, castigare/ – kazna, ukor, nakaza, bruka, kazniti, ukoriti; kastiganje je bilo javna kazna za one koji nijesu poštovali odluku crnogorskih sudova i predstavljalo je najveću sramotu i za pojedinca i za bratstvo; **kunpanija** /compagnia/ – društvo; kaže se „činit kunpaniju” što je kalk italijanskog izraza „far compagnia” (Musić 1972:179); **kufin/konfin** /confine, confinare/ – granica, graničiti, granična međa; **lišencija** /licenza/ – dozvola, dopuštenje; **manjkati** /mancare/ – nedostajati, nedostatak nečega; **miritati** /meritare/ – zaslužiti; **oblegati** /ablligare/ – obavezati se; **pasati** /passare/ – proći; **preša** /pressa/ – žurba, neophodnost, hitnja; **providur** /provveditore/ – visoki nadzorni činovnik u Veneciji, pokrajinski poglavar; **skužati/nakužati/akužati/potkužati** /scusare/ – namiriti, naplatiti; **skrokati/škrokati** /scroccare/ – naprazno škljocanje; **stima** /stima/ – procjena, poštovanje; **užanca** /it. usanza; ven. uzanza/ – običaj, navika; **fešta** /festa/ – praznik, proslava; **forca** /forza/ – sila, snaga, moć; **cekin** /zeccine/ – mletački dukat.

Pored ovih leksema koje su Radonjići najvjerovatnije preuzeli iz crnogorskog govora toga doba, u njihov jezik posredstvom pisane komunikacije ili, pak, iz neposrednih susreta sa predstavnicima Mletačke Republike ušli su i sljedeći italijanizmi: **armata** /armata/ – vojska, armija; **afronto** /affronto/ – teška uvreda; **gracija** /grazia/ – milost, hvala; **đusto** /giusto/ – tačno, pravično, pravo, upravo /u govoru sjeverozapadne Boke registrovan je glagol *đustat* u značenju udesiti, udešavati, dotjerati, dotjeravati od it. *giustare* (Musić 1972:156); **karika** /carica/ – služba; **karita** /carita/ – milosrđe, dobročinstvo, milost; **konten** /contento/ – zadovoljan, veseo; **muraja** /muraglia/ – zidina, bedem; **termen** /termine/ – rok; **cirkulo** /circolo/ – krug; **školj** /scoglio/ – greben, hrid, litica; **štiljet** /stiletto/ – bodež i sl.

U pismima Radonjića, takođe, redovno registrujemo i italijanizme kada je riječ o imenima mjeseci: **đenaro** /gennaio/ – januar; **maráč/marac** /lat. martius; it. marzo/ – mart, ožujak; **đuni/đun** /giugno/ – jun; **decembar** /dicembre/ – decembar.

ORIJENTALIZMI

U pismima Radonjića ne registrujemo one orijentalizme koje je, na primjer, redovno koristio Petar Prvi i koje nalazimo u brojnim narodnim govorima:

aber, đemija, zahira, zaim, indat, jaramaz, jasak, kalaša, kaili, haznader, čumne, ćirija i dr. (Ostojić 1976:24). Očigledno je da Radonjići nijesu imali čestu komunikaciju sa predstavnicima onih narodnih govora u kojima su orijentalizmi uzeli maha. U ovim pismima bilježimo sljedeće orijentalizme koji su u govor i jezik Radonjića ušli iz crnogorskih i susjednih narodnih govora: **begenisati** (tur.) – voljeti, sviđati se; Škaljić navodi da */begenisati/* znači i izabrati, odabrati, odobriti, biti saglasan s nečim (Škaljić 1965:129–130); **buljuk** (tur.) – čopor, stado, gomila; odred vojske; „U janičarskoj vojsci buljuk je brojio obično 100 ljudi” (Škaljić 1965:153); **dizard/dazdar** (pers.) – zapovjednik tvrđave, čuvar vrata tvrđave (Škaljić 1965:221); **kafa** (arap.) – napitak od istoimene biljke (Škaljić 1965:381); **mejdan/megdan** (tur.) – dvo-boj, borba, boj; **mohor/muhur** (pers.) – žig, pečat, štambilj (Škaljić 1965:470); **nahija** (arap.) – upravna jedinica, oblast, kraj (Škaljić 1965:483); **fajda** (arap.) – korist, dobit (Škaljić 1965:276); **ferman** (pers.) – naredba sultanova, zapovijest, ukaz, dekret; **fermati** (pers.) – poštovati, cijeniti, uvažavati; **harač** (arap.) – porez, danak. Leksema */harač/* ima i značenje i trošak, izdatak; **haračlija** – sakupljač harača; **harčit**: nemilice trošiti novac i drugo (Škaljić 1965:312,314). U leksičkom korpusu ovih pisama bilježimo i one orijentalizme koji nijesu česti u crnogorskim narodnim govorima: **mahasil/murasela**. Arapska leksema */murasela/* (pogrdno *mahasil, muhasila*) ima značenje poslanice, službenog pisma kadije upućenog kao pozivnica ili nalog (Škaljić 1965:475); **sejmen** (pers.) – pripadnik janičarske pješadije, stražar (Škaljić 1965:556); **hain** (arap.) – zloban, prepreden, nevjeran, opak, izdajica (Škaljić 1965:297).

OSTALE TUĐICE

Ostale tuđice jedva da i registrujemo u pismima Radonjića. One su vjerovatno stigle u jezik Radonjića posredno preko italijanskog jezika. Tako grecizme (Stevanović i dr. 1967:104;1969:216; 1971:651) bilježimo samo tri puta: **aspra** /aspros/ – bijeli; vrsta novca; litar/litra (litra) – jedinica za mjerenje zapremine tečnosti. U pismima Radonjića leksema *litar* nema samo značenje jedinice za mjerenje zapremine tečnosti, već i za ono što nije tečnost: litar olova, praha, kanave, konopa, gvožđa; i **politika** /grč./ – politika, a upravo zamjena /o/ sa /u/ ukazuje da se radi o direktnoj posuđenici – od *it. politica* (Musić 1972:214). Sa samo jednim primjerom u pismima Radonjića registrujemo germanizam (Stevanović i dr. 1969:172): **Lacman** /Landsman/ u značenju čovjek iz zapadne Evrope; i uslovno rečeno hebrejsku leksemu koja se odavno odomaćila u svim jezicima **amin** (Stevanović i dr. 1967:75).

LEKSEME IZ NARODNOG JEZIKA

Narodni jezik predstavlja osnovni leksički sloj, nukleus jezika Radonjića. Prepoznatljive crte pisama Radonjića ujedno su karakteristika i opštercnogorskih govora. Registrujemo ponekad i neke odlike koje su specifične samo za jednu ili nekoliko crnogorskih area, ali to je i očekivano jer su od crnogorskih govora najjači uticaj na Radonjiće imali upravo starocrnogorski, jer im je to područje, i jezičko i geografsko, bio najuži zavičaj. Međutim, većina tih riječi predstavlja karakterističnu crtu svih crnogorskih govora (Pešikan 1965:1–217; Miletić 1940:211–663; Stevanović 1933–1934:1–128).

Priloške forme, karakteristične za crnogorske govore, jezik vladika Danila (Mladenović 1973:163–164) i Petra I (Ostojić 1976:175–179), registrovane su u pismima svih Radonjića i bilježimo ih naporedo sa oblicima koji se nalaze u današnjem književnom jeziku. Među priložima za vrijeme u pismima Radonjića postoji izvjestan broj onih koji su odlika svih crnogorskih govora: /vazde/vazdek/, /potljen/, /priđel/, /tade/tadar/, /kadel/, /sadel/, /lanih/, /prijed/ (Ivić 1972:33–37; Pešikan 1965:180–183; Mladenović 1973:164; Vuković 1938–1939:76; Ostojić 1976:180). Većina priloga za vrijeme i mjesto u ovim pismima prepoznatljiva je crta starocrnogorskih (Pešikan 1965:181–183), ali i ostalih crnogorskih narodnih govora (Vuković 1938–1939:76): /dotole/, /doklen/, /doslen/, /kuđe/kudijen/, /otole/, /svuđe/, /igđe/. Prilozi **dotole**, **otole**, **onđen** osobeni su za starocrnogorske, srednjokatunske, lješanske i govor Pive i Drobnjaka (Pešikan 1965:181–183; Vuković 1938–1939:76), za Njegošev jezik (Stevanović 1983:174,181, 579,603), njegov govorni idiom i pisma Radonjića.

U pismima Radonjića prilozi za količinu uglavnom se ne razlikuju od današnjih, književnih. Izuzetak predstavlja leksema **mlogo** koju registrujemo i u brojnim Njegoševim djelima (Stevanović 1983:446). Leksema /**nako**/, koja ima *značenje jedino, samo, osim, osim ako*, karakteristična je za jezik savremenika Radonjića iz istog govornog idioma – vladiku Danila i Petra I (Mladenović 1973:86; Ostojić 1976:95–96), Njegošev jezik (Stevanović 1983:480), kao i većinu crnogorskih govora (Pešikan 1965: 125; Stevanović 1933–1934:16; Miletić 1940: 271).

Glagol **videti** jedna je od karakteristika svih crnogorskih govora, pa i jezika pisama Radonjića. Takođe i „Njegoš je dosljedan u upotrebi imperativne forme /*vidi*/, koja je šire rasprostranjena i zajednička je osobina crnogorskih govora uopšte, a manje je dosljedan pri upotrebi prezentske forme /*vidu*/, iako je ona u crnogorskim govorima ubjedljivo šira u upotrebi od oblika /**vidim**/” (Ostojić 1997:20). Leksema **živnuti** registrovana je i kod Njegoša i kod Vuka Karadžića, karakteristična je i za većinu crnogorskih govora (Stevanović 1983:258), kao i za jezik Radonjića. U Njegoševom jeziku, njegovom govor-

nom idiomu, većini crnogorskih govora i jeziku Radonjića bilježimo i lekseme **kaževati**, **ličiti se**, **ovzirati se**, kao i redovnu upotrebu glagola **čerati**.

Leksički korpus Radonjića obuhvatio je i sljedeće lekseme iz narodnog jezika: imenice **brijeme**, **delo**, **odelo**. Treba napomenuti da forma */čovjek/* u crnogorskim govorima ima tri varijante: */čoeck/*, */ček/*, */čo(j)ak/*. Mladenović smatra da forma */čojak/* pripada narodnom sloju u jeziku vladike Danila (Mladenović 1973:65), u crmničkom govoru registrovan je oblik */čoak/* (Miletić 1940:230), u srednjokatunskim i lješanskim govorima: */čoeck/*, */čo(j)ak/* (Pešikan 1965: 84), oblik */ček/*, pored forme */čoeck/*, zabilježen je u peraškom govoru (Brajković 1893:4). Njegoš upotrebljava */čoeck/*, */čojak/*, */čojek/*, dok u pismima Radonjića registrujemo */ček/* i */čojak/*.

Zamjeničke forme, karakteristične za crnogorske govore (Stevanović 1933–1934; Miletić 1940; Pešikan 1965), jezik Andrije Zmajevića (Pižurica 1989), vladike Danila (Mladenović 1973), registrovane su i u ovim pismima, što upućuje na konstataciju da oni nijesu karakteristični samo za jezik Radonjića, za govor Njeguša. Leksemu **kojizi** /koji/, koja je registrovana u Njegoševom jeziku (Stevanović 1983:357), bilježimo rijetko u pismima Radonjića. Isto se može reći i za zamjenicu **nekizi** /neki/, s tim što je nalazimo, osim kod Radonjića i Njeguša (Stevanović 1983:511), i u vokabularu Petra Prvog (Ostojić 1976:148). Lekseme **nečesov** i **ničesov** osobene su ne samo za pisma Radonjića već i za starocrnogorske i ostale crnogorske govore (Pešikan 1965:156), jezik Petra I (Ostojić 1976:148) i Petra II Petrovića Njeguša (Stevanović 1983:522). Za razliku od leksema */nečesov / i /ničesov/*, zamjeničku formu *tizi* ne registrujemo u Njegoševom i jeziku Petra I.

Oblici predloga, koji su karakteristični za većinu crnogorskih govora (Miletić 1940:446; Pešikan 1965:193), jezik vladike Danila (Mladenović 1973:165) i Petra I (Ostojić 1976:180) registrovani su i u pismima Radonjića. Jedan od najprepoznatljivijih je predlog **proz**, koji je osoben za crmnički (Miletić 1940:446), istočnocrnogorske (Stevanović 1933–1934:95), starocrnogorske, srednjokatunske i lješanske govore (Pešikan 1965:193), Njegošev (Stevanović 1983:178) i jezik vladika Danila (Mladenović 1973:165), Petra I (Ostojić 1976:180), i jezik pisma Radonjića.

Upotreba veznika u pismima Radonjića identična je sa stanjem u crnogorskim govorima. Veznici */e/* i */ali/* karakteristični su za sve crnogorske govore, kao i za jezik savremenika Radonjića koji potiču iz istog govornog idioma. Veznik */e/*, koji ima značenje *jer*, *da*, *što*, u pismima Radonjića naporedo se upotrebljava sa drugim veznicima u istoj funkciji. Zabilježen je u Njegoševom (Stevanović 1983:203) i jeziku vladike Danila (Mladenović 1973:183) i Petra I (Ostojić 1976:248), crnogorskim govorima (Miletić

1940:571; Pešikan 1965:210–212; Vujović 1969:293; Stevanović 1933–1934:126), kao i u pismima Radonjića. Veznik /ali/ u pismima Radonjića obično se upotrebljava u disjunktivnom značenju – umjesto veznika /ili/, što odgovara stanju u savremenim crnogorskim govorima (Stevanović 1933–1934:123; Miletić 1940:566, Pešikan 1965:203, Vujović 1969: 345; Vušović 1927:67), jeziku Petra Prvog (Ostojić 1976:247), Petra Drugog (Stevanović, Bošković 1967:8,105; Stevanović 1983:5; Vušović 1930:172) i Radonjića.

Jezgro leksičkog korpusa pisama Radonjića čine lekseme iz crnogorskog vernekulara. Oko tog nukleusa stoljećima su se taložili leksički nanosi iz starog jezika, romanizmi, orijentalizmi i pregršt inih tuđica. Sloj riječi preuzetih iz stranih jezika u pismima Radonjića produkt je velikog uticaja njihovog govornog idioma, crnogorskih govora, manjim dijelom i italijanskog jezika. Sve ove lekseme, bez obzira na to da li potiču iz slovenskih, romanskih ili orijentalnih jezika, odavno su postale neraskidivi dio crnogorskih govora. U pismima Radonjića pozajmljenice su, stoga, strane riječi samo po svom porijeklu, jer su one, većinom, direktno preuzete iz njihovog govornog idioma, a tamo su one poodavno postale neraskidivi segment crnogorskog jezičkog narodnog tkiva. Stoga, pomenute leksičke nanose ne treba ni tumačiti kao strane riječi jer su odavno stekle ista prava kao i autohtone lekseme u crnogorskim narodnim govorima. Narodni jezik u pismima Radonjića znatno je bliži izvornom crnogorskom vernekularu osamnaestog i prve tri decenije devetnaestog stoljeća negoli jezik njihovih savremenika sa istog geografskog i jezičkog područja, jer su Radonjići, kao svjetovni glavari i nosioci pola mohura od Crne Gore, za razliku od vladika imali mnogo manje breme crkvenoslovenskog nasljeđa. Esencija opšternogorskih jezičkih karakteristika, proistekla iz narodne kovačnice riječi, u najvećoj mogućoj mjeri i u svoj svojoj raznolikosti i ljepoti našla je ovaploćenje u jeziku svojih tribuna – serdara i guvernadura Radonjića.

LITERATURA

Bojović, Jovan; Luketić, Miroslav; Šekularac, Božidar (1990): *Paštrovske isprave*, knj. II, Istorijski arhiv Budva, Budva: Univerzitetska riječ.

Brajković, Tomo (1893): *Peraški dijalekat*, Program C. K. Državne velike gimnazije u Kotoru za školsku 1892–1893; Zagreb, 3–21.

Vujović, Luka (1969): Mrkovički dijalekat, *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XVI-II, 77–368.

Vuković, Jovan (1938–1939): Govor Pive i Drobnjaka, *Južnoslovenski filolog*, XVII, 1–114.

Vušović, Danilo (1927): Dialekat istočne Hercegovine, *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. III, 3–70.

Vušović, Danilo (1930): Prilozi pručavanju Njegoševog jezika, *Južnoslovenski filolog*, IX, 93–195.

Grujić, Branislav (2005): *Latinsko-srpski rječnik*, Cetinje: Obod.

Drašković, Nebojša (1999): *Čevsko Zaljuće i Donji kraj sela u plemenu Ozrinići*, Beograd, Odbor za proučavanje sela SANU, Kulturno-prosvetna zajednica Republike Srbije, Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva.

Dorđić, Petar (1971): *Istorija srpske ćirilice, paleološko-filološki prilozi*, II izdanje, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Dorđić, Petar (1975): *Staroslovenski jezik*, Novi Sad: Matica srpska.

Ivić, Pavle (1972): O dijalekatskom obliku ge 'gde', *Zbornik za jezik i književnost*, Društvo za srpskohrvatski jezik i književnost Crne Gore, knj. I, 33–39.

Kašić, Jovan (1972): Reči iz Crne Gore u Vukovom rječniku i književnom jeziku, *Zbornik za jezik i književnost*, Društvo za srpskohrvatski jezik i književnost Crne Gore, knj. I, 39–45.

Kašić, Jovan (1982): Neke pojave u vezi sa oslovljavanjem (na materijalu Vukovog Srpskog rječnika), *Leksikografija i leksikologija*, Beograd/Novi Sad: SANU/Odjeljenje jezika i književnosti, Institut za srpski jezik, Institut za južnoslovenske jezike Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, Matica srpska, Filološki fakultet u Beogradu/Odsjek za južnoslovenske jezike i opštu lingvistiku.

Loma, Aleksandar (2004): Praslovenska leksika i kultura u indoevropskom kontekstu, *Predavanja iz istorije jezika*, Lingvističke sveske 4, Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsjek za srpski jezik i lingvistiku.

Medaković, V. M. F. (1860): *Život i običaji Crnogoraca*, Novi Sad (www.istorijabalkana).

Miletić, Branko (1940): Crmnički govor, *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. IX, Beograd, 211–663.

Mladenović, Aleksandar (1977): Jezik u pismima cetinjskog vladike Visariona s kraja XVII veka, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XX/1, 1–44.

Mladenović, Aleksandar (1973): *Jezik vladike Danila*, Novi Sad: Matica srpska.

Musić, Srđan (1972): *Romanizmi u severo-zapadnoj Boki Kotorskoj*, Beograd: Filološki fakultet Beogradskog univerziteta, knj. XVI.

Nikolić, Svetozar (1978): *Staroslovenski jezik*, I, Beograd: Naučna knjiga.

Ostojić, Branislav (1976): *Jezik Petra I Petrovića*, Titograd: CANU.

Ostojić, Branislav (1992): *Iz crnogorske leksikografije i leksikologije*, Nikšić: Unireks.

Ostojić, Branislav (1985): *O crnogorskom književnojezičkom izrazu*, Nikšić: Univerzitetska riječ.

Ostojić, Branislav (2006): *Istorija crnogorskog književnojezičkog izraza*, Podgorica: CID.

Pešikan, Mitar (1965): Starocrnogorski srednjokatunski i lješanski govori, *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XV, 1–294.

Pižurica, Mato (1989): *Jezik Andrije Zmajevića*, Titograd: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti.

Poljanec, Franjo (1931): *Istorija srpskohrvatskog jezika*, Beograd: Narodna prosveta.

Pujić, Savo (1982): Porijeklo srpskohrvatske pčelarske leksike, *Leksikografija i leksikologija*, Beograd/Novi Sad: SANU/Odjeljenje jezika i književnosti, Institut za srp-

ski jezik, Institut za južnoslovenske jezike Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, Matica srpska, Filološki fakultet u Beogradu/Odsjek za južnoslovenske jezike i opštu lingvistiku.

Stevanović, Mihailo (1933–1934): Istočnocrnogorski dijalekat, *Južnoslovenski filolog*, XIII, 1–128.

Stevanović, Mihailo (1951–1952): Neke osobine Njegoševa jezika, *Južnoslovenski filolog*, XIX.

Stevanović, Mihailo i dr. (1983): *Rečnik jezika Petra II Petrovića Njegoša*, knj. 1 i 2, Beograd – Titograd – Cetinje: Vuk Karadžić, Narodna knjiga, Obod, Prosveta, SANU, Srpska književna zadruga, CANU.

Stevanović, Mihailo; Bošković, Radosav (1967): *Rečnik uz celokupna dela P. P. Njegoša*, Beograd.

Stijović, Svetozar (1992): *Slavenizmi u Njegoševim pesničkim delima*, Sremski Karlovci – Novi Sad.

Tolstoj, I. I. (1957): *Serbsko-horvatsko-ruski slovar*, Moskva.

Škaljić, Abdulah (1965): *Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku*, Sarajevo: Svjetlost.

Miloš KRIVOKAPIĆ

LEXICAL LAYERS IN THE LANGUAGE OF SIRDAR AND GUBERNATOR RADONJIĆ

Summary

The 'heritage' from the archaic language appears in the letters, in the same way as the partial Russian-Slovene influence to the last two guvernadurs. It appears as a necessity to denote the indisputable influence of archaic Montenegrin dialects to the language of Radonjic family. In a great part, they correspond with other Montenegrin dialects. The lexemes from common language represent the nucleus of lexical fund in the letters of Radonjic family, interweaved with the elements from the archaic language, with roman and oriental words. However, roman and oriental words are loan words only by its origin, because they are mostly overtaken from their dialect idiom, and there, they became a permanent segment of common language.

Key words: corps, lexis, lexemes, lexical fund, slovene words, roman words, oriental words, common language, literary language, archaic Montenegrin dialects, Montenegrin dialects

